

УДК 323. 172 (477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-3>

Микола ГЕТЬМАНЧУК,

orcid.org/0000-002-2627-8161

доктор історичних наук,

професор кафедри політології та міжнародних відносин

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) hetmanchukm@ukr.net

Галина ЛУЦИШИН,

orcid.org/0000-0002-8434-071X

доктор політичних наук,

завідувач кафедри політології та міжнародних відносин

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) halyna.i.lutsyshyn@lpnu.ua

СТАВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ НА ЕТАПІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН (1991 – 2000 рр.)

У статті досліджуються особливості відображення в російській політичній думці процесу відокремлення та Акту проголошення незалежності Української держави після розпаду Радянського Союзу в 1991 р. На основі джерел та наукової літератури висвітлюється проблема ставлення російських політичних еліт до незалежності України та їх політика щодо становлення російсько-українських міждержавних відносин у першому десятиріччі ХХ століття. Показано ключові підходи до розуміння концептуальних основ реалізації політики російської політичної еліти щодо України досліджуваного періоду. Стверджується, що на початковому етапі становлення українсько-російських відносин вона характеризувалася як кризова, наповнена суперечностями, конфліктами та демаршами російської сторони, які стосувалися основних сфер співробітництва – політичної, соціально-економічної, гуманітарної. Здійснюючи жорстку імперську політику щодо України, тогочасна російська політична еліта активно використовувала важелі політико-дипломатичного, енергетичного та інформаційного тиску, проросійські настрої серед значної частини української владної еліти і суспільства. Дослідження проблеми засвідчило, що ключовою метою кремлівської владної еліти на цьому етапі став тиск на зовнішньополітичний курс незалежної Української держави, намагання закріпити проросійську складову у її внутрішній політиці, повністю підпорядкувати та втримати Україну у сфері впливу інтересів Російської Федерації. Показано, що російські владні еліти намагалися реалізувати політику розчленування України на окремі регіони та фактично заперечували українську національну ідентичність. Проаналізовано форми заперечення української національної ідентичності з боку РФ: 1) пропаганду штучності українства, яке рано чи пізно повинно зникнути; 2) заперечення історичної пам'яті про державотворчі зусилля та національно-визвольну боротьбу українського народу періоду ХVІІ – ХХ століть; 3) право українців на власну Православну церкву. Зроблено загальний висновок про причини, які впливали на вороже ставлення тогочасної політичної еліти РФ до незалежності України в умовах формування українсько-російських міждержавних відносин.

Ключові слова: Російська Федерація, Україна, російська політична еліта, українсько-російські відносини, євразійський фактор.

Mykola HETMANCHUK,

orcid.org/0000-002-2627-8161

Doctor of Historical Sciences, Professor;

Professor at the Department of Political Science and International Relations

Lviv Polytechnic National University

(Lviv, Ukraine) hetmanchukm@ukr.net

Halyna LUTSYSHYN,

orcid.org/0000-0002-8434-071X

Doctor of Political Sciences, Professor;

Head of Department of Political Science and International Relations

Lviv Polytechnic National University

(Lviv, Ukraine) halyna.i.lutsyshyn@lpnu.ua

THE ATTITUDE OF THE POLITICAL ELITE OF THE RUSSIAN FEDERATION TO THE INDEPENDENCE OF UKRAINE AT THE STAGE OF FORMATION OF UKRAINIAN-RUSSIAN INTERSTATE RELATIONS (1991 – 2000)

The article examines the peculiarities of the reflection in political thought of the process of separation and the Act of Independence of the Ukrainian state after the collapse of the Soviet Union in 1991. On the basis of sources and scientific

literature the problem of attitude of Russian political elites to the existence of independent Ukraine and their policy on the formation Ukrainian – Russian interstate relations in first decade of the twentieth century is studied. The key approaches to understanding the conceptual foundations of the policy of the Russian political elite towards Ukraine in the period of study are shown. It is claimed that at the initial stage of formation of Ukrainian – Russian relations the politics was characterized as a crisis, full of contradictions, conflict and demarches of the Russian side, which concerned the main areas of cooperation – political, socio – economic, humanitarian. Keeping tough imperial policy toward Ukraine, the Russian political elite used levers of political, diplomatic, energy, and informational pressure, and pro – Russian course among Ukraine’s ruling elite and society. The study of the problem showed that the key goal of the Kremlin’s ruling elite at this period was to put pressure on the Ukrainian state, efforts to consolidate the pro – Russian component in its domestic policy, fully subordinate and retain Ukraine in the sphere of influence of the Russian Federation. It is shown that the Russian ruling elites tried to implement the policy of dividing Ukraine into separate regions and in fact denied the Ukrainian national identity. Forms of denial of Ukrainian national identity by the Russian Federation are analyzed: 1) propaganda of the artificiality of Ukrainian, which sooner or later must disappear; 2) denial of the historical memory of state – building efforts and the national liberation struggle of the Ukrainian people of the seventeenth – twentieth centuries; 3) the right of Ukrainians their own Orthodox Church. A general conclusion is made about the reasons that influenced the political elite of the Russian Federation to the independence of Ukraine in the conditions of formation of Ukrainian – Russian interstate relations.

Key words: Russian Federation, Ukraine, Russian political elite, Ukrainian – Russian relations, Eurasian factor.

Постановка проблеми. Проголошення 24 серпня 1991 р. незалежності Української держави з – поміж інших країн пострадянського простору стало однією з найвідчутніших подій сучасності, важливим політико – філософським явищем. Поява незалежної України, зазначає відомий американський політолог З. Бжезінський, стала геополітичною невдачею для російської держави, яка зберігаючи контроль над Україною, могла б стати лідером упевненої в своїх силах євразійської імперії (Бжезінський, 2000: 92). В нових умовах для Російської Федерації, яка могла б стати фактором миру та стабілізації в Україні залишалися дві можливості – або перетворитися у національну державу, або спробувати організувати внутрішній опір в Україні, щоб повернути українські землі вже в новому статусі. Російська політична еліта не змирилася зі статусом України як держави, що відстоювала свій суверенітет. Для неї незалежність України стала лише епізодом з майже тисячолітнього протистояння двох народів, а неоголошену війну на знищення України, яку вели московські царі, російські імператори, більшовицькі уряди радянської Росії продовжили президенти Російської Федерації Б. Єльцин та В. Путін. У цьому контексті дослідження проблеми є безумовно актуальним, оскільки ретельне вивчення причин постійних зазіхань російської правлячої еліти на незалежну Українську державу допомагає краще зрозуміти зміст і характер як російсько – української гібридної війни 2014 р., так і масштабної війни проти України 2022 р.

Аналіз досліджень. Важливі аспекти досліджуваної проблеми висвітлюються у працях вітчизняних дослідників В. Горбуліна, Я. Грицака, Є. Магди, М. Дорошка, С. Кульчицького, В. Головка, Ю. Фігурного, Я. Потапенка, Л. Якубової та ін. Основна увага вчених зосереджується на дослідженні нової російської політичної еліти, яка зароджувалася у надрах старої радянської адміні-

стративно – управлінської еліти з її наступністю в структурі, способах управління, стратегії та тактиці дій щодо боротьби з українською незалежністю. Однак наукові праці вказаних дослідників не містять у повній мірі систематизованого та комплексно аналізу ставлення російської політичної еліти до незалежності Української держави під час становлення українсько – російських міждержавних відносин.

Мета статті – проаналізувати особливості сприйняття російською політичною елітою незалежності України після розпаду Радянського Союзу в умовах становлення українсько – російських міждержавних відносин 1991 – 2000 років.

Виклад основного матеріалу. Для російської правлячої еліти результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р., на якому понад 90% його учасників підтримали Акт проголошення незалежності України (Донбас – 80%, Крим – 54%, Одеська область – 85%), виявилися несподіваними. Спочатку, значна частина російського політикуму, болісно сприймаючи відокремлення України, свою ворожість до української незалежності демонструвала тільки тому, щоб піднести свій рейтинг. У заявах російських політиків почав ставитися під сумнів суверенітет України над Кримом та Одеською областю. Надзвичайно гостра реакція української сторони змусила російського президента Б. Єльцина вже 5 грудня 1991 р. зробити заяву про визнання незалежності України і бажання підписати новий міждержавний договір (Єльцин, 2008: 16). Міністр закордонних справ України А.М. Зленко (1991 – 1994 рр.), оцінюючи тодішні українсько – російські відносини відзначає, що антиукраїнська риторика, яка почала часто лунати від російських політиків на перших порах незалежності, являла собою насамперед «українську карту»: 1) заяви про територіальні претензії до України міністр закордонних справ РФ А. Козирев почав висловлювати вже у жовтні 1991 р.;

2) 23 січня 1992 р. Верховна Рада РФ запропонувала Верховній Раді України розглянути питання про конституційність акту 1954 р. про Крим, що суперечило Гельсінському Заключному акту; 3) створювалося враження, що уявлення російської сторони щодо утвореної Співдружності Незалежних Держав (СНД) майже не відрізняється від колишньої радянської моделі відносин (спільні кордони, спільна валюта, спільний внутрішній економічний простір тощо) (Зленко, 2003: 382).

Перший президент незалежної України Л.М. Кравчук відзначав, що під час зустрічей на численних заходах під егідою СНД російський президент Б.М. Єльцин поведився як повновладний господар. Він розраховував на подальше домінування Москви на одній шостій земної кулі і навіть думки не припускав про бодай формальну рівність країн, що входили до складу СНД. На всіх заходах СНД Б.М. Єльцин завжди прагнув домінувати і впливати, вважаючи нове утворення універсальним важелем, за допомогою якого він контролюватиме інші республіки (Кравчук, 2002:121). Російська політична еліта розглядала СНД як перспективну організацію, вбачаючи в ній лише перехідну форму до майбутньої повної інтеграції, тобто реанімації нової Російської імперії. Пропонувалася навіть «каскадна модель», яка передбачала поетапну, різноаспектну й різнорівневу інтеграцію, виходячи з підготовленості до неї різних країн СНД. Стверджувалося, що до цього готові насамперед Україна і Білорусь. Доцільність інтеграції України в євразійський простір московські політики обґрунтовували економічними чинниками (Арбатов, 1998: 30). Відмінності щодо поглинення України в російському суспільстві та в середовищі політичної еліти виникали лише в тактичних питаннях: 1) праві політичні сили виступали за активну експансію і перетворення України в губернію відродженої Російської імперії; 2) ліві – пропонували приєднати Україну і відновити СРСР. Такі позиції були характерними практично для всіх ідейно – політичних течій тодішньої РФ (Колосов, 2002: 164).

У період так званого «параду суверенітетів» радянських республік УРСР та РСФСР за часів СРСР уклали Договір про дружбу і співробітництво (19 листопада 1990 р.), де визнали суверенітет одна одній і заявили про бажання стати добрими сусідами. Згодом це було підтверджено у Договорі про дружбу, співробітництво і партнерство (31 травня 1997 р.). Розпад СРСР і фактична, а не формальна незалежність України стали серйозним випробуванням на щирість та серйозність цих намірів російської сторони. Для тодішньої

РФ, яка могла б стати фактором спокою та стабілізації в Україні залишалися дві можливості: 1) реформуватися у демократичну національну державу; 2) спробувати організувати внутрішній опір в Україні, щоб повернути собі українські землі, але вже в новому статусі. Уряд РФ кваліфікував російсько – українські відносини як «стратегічне партнерство», але вперто не хотів визначити його рівень та основні структурні елементи. Російська сторона вже 26 серпня 1991 р. зробила заяву про те, що вона залишає за собою право порушувати питання про перегляд кордонів республік колишнього СРСР (крім Прибалтики), які проголосили незалежність (Дорошко, 2018: 79).

Це засвідчувало очевидний факт, російська політична еліта не бажала миритися зі статусом України як незалежної держави, яка за законом «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 р. відмежовувала свою територію від РФ і встановила з нею державний кордон (Головатий, Антонюк, 2005: 10). Перший віце – президент РФ О.В. Руцької (1991 – 1993 рр.), реагуючи на встановлення Україною кордону, 30 січня 1992 р. заявив, що історична свідомість росіян не дозволить нікому провести механічне суміщення кордонів Росії і РФ і відмовитися від того, що становить славні сторінки російської історії. Він також наголосив, що не дозволить лідерам «націонал – кар’єризму» зробити Росію жебраком в межах СНД і увігнати її в кордони ХІІ століття (Дорошко, 2018: 81). Мета подібних заяв не викликала сумнівів у тому, що РФ не буде висувати територіальних претензій до України при одній умові, якщо остання буде слухняно виконувати вказівки Москви і залишиться в орбіті російської політики. Ставало дедалі очевиднішим, зазначали у цей час вітчизняні дослідники, що навіть протилежні політичні течії Росії – від комуністів до демократів, від лібералів до відвертих фашистів, від «західників» до монархістів – мають одну спільну інтелектуально – політичну складову – імперський комплекс. Не варто розраховувати на те, констатували вони, що російська демократія чи російський лібералізм поширюватиметься на політику РФ у відносинах з Україною (Лосев, 1998: 22).

Події засвідчували, що російська політична еліта, як і суспільство в цілому продовжували вважати РФ врятованим «ядром» Радянського Союзу і шкодували за втраченою імперією, не усвідомлюючи того, наскільки небезпечними для російського народу є спроби придушення національної енергії українців. У політичних доктринах московських царів та імператорів, комуністичних

вождів чи сучасних російських президентів можна виявити подібні ознаки, джерелом яких є російська імперська ідея «Москва – третій Рим», що видозмінювалася і трансформувалася під впливом історичних умов (Кучма, 2005: 26). Коли ідеали православ'я, самодержавства та слов'янофільства втратили свою привабливість та перестали відігравати функцію консолідації російського суспільства, вони були замінені на комуністичні ідеї та ідеали, які стали обґрунтуванням російської національної ідеї – «Москва – Третій Інтернаціонал». Не випадково російський філософ М. Бердяєв називав більшовизм третьою стадією розвитку Російської імперії. Він підкреслював, що Третій Інтернаціонал є не Інтернаціоналом, а російською національною ідеєю, трансформацією російського месіанізму (Бердяєв, 1990:125). Саме російські більшовики піднесли російську експансію на якісно вищий рівень, перетворили СРСР у другу наддержаву світу. Слід зазначити, що у міжвоєнний період представники російської еміграції М. Трубецької, П. Савицький та ін. започаткували нову месіанську ідейно – політичну течію – євразійство, яка використовуючи методологію геополітики, обґрунтовувала домінуючу роль Росії на Євразійському континенті. Характерним було те, що вони прямо вказували на тісний ідеологічний взаємозв'язок між російським більшовизмом та ідеологією російського самодержавства (Головатий, Антонюк, 2005: 266). СРСР розглядався ними як модель євразійської «ідеальної держави», яка протиставлялася «фальшивій» західноєвропейській державі. За подібною логікою поневолені Росією народи не мали права на державне самовизначення, а світ мав бути зацікавленим у відновленні Російської імперії в кордонах СРСР.

Зарубіжні дослідники образно назвали це ідеологічним коктейлем, що об'єднував протилежності: царів і більшовиків, російське православ'я і слов'янсько – арійське неоязичництво, моральний консерватизм церкви і революційні проповіді О. Дугіна (щось на кшталт фашизму). Єдиною об'єднуючою силою для РФ, вказували вони, як і раніше в умовах тоталітарного СРСР, постає створений росіянами смертельний ворог на всі випадки життя: це Захід із його п'ятьма колонами, які звинувачують у всіх смертних гріхах (Аржаковський, 2015: 20). Можна констатувати, що на цьому етапі в РФ розпочався процес повної реабілітації тоталітарного радянського минулого, попри сталінські репресії та мільйони безневинно знищених людей. Вказані причини призвели до того, що російське суспільство було не в змозі простежити причинно – наслідковий зв'язок між

офіційною політикою Москви і зростаючою ворожістю міжнародного співтовариства. Єдиною причиною цієї ворожості росіяни вбачали у тому, що їхня країна оточена виключно ворогами.

Російська політична еліта усвідомлювала, що: 1) суверенізація союзних республік, особливо України, це лише перший крок подальшого розпаду імперії (СРСР); 2) наступним етапом стане розпад Російської Федерації за національним, а згодом і регіональним принципами. Представники російського політикуму не приховували основну «хворобу» Росії, виступаючи із заявами про те, що вона зумовлена втратою «споконвічних» російських територій. Офіційні російські політологи почали залякувати світову громадськість тим, що ця хвороба може перекинутися на інші держави, перетворивши Росію в імперських межах на гігантські «Балкани», невичерпне джерело воєнних конфліктів. За термінологією кремлівських політиків до цього може призвести «агресивний націоналізм». Домагаючись особливої ролі у світі, офіційна Москва практикувала подвійну мірку моралі: одну для себе, а іншу для сусідів. У Москві відкрито проголошувалося, що РФ має право законно претендувати на чужі для неї території Криму і Східної України. Прихильники такої подвійної моралі вказували, що вся територія колишнього СРСР є військово – стратегічним простором РФ і це потрібно довести до свідомості НАТО (Нарочницькая, 1993: 49). Однак зазначалося, що між Україною та РФ існують перешкоди щодо співпраці в оборонній сфері, оскільки для них відсутній спільний ворог. Тодішній етап міжнародних відносин унеможлилював застосування РФ військового насильства проти України після проголошення незалежності. Тому перемогла стратегія і тактика втягнення України в євразійський простір за допомогою політики економічної експансії, де особлива роль відводилася запровадженню на пострадянському просторі проекту Єдиного економічного простору, що став своєрідною формою відновлення та подальшого існування «великої» Росії (Ющенко, 2014:147). Щоб зберегти за собою панівну роль на пострадянському просторі, РФ почала запроваджувати радикальні ринкові реформи, насамперед, за рахунок лібералізації цін та підвищення їх до рівня світових. Це дало їй можливість за короткий термін здійснити різкий перерозподіл національного багатства України на свою користь. Російські демократичні сили, за винятком окремих представників – Ю. Афанасьєва, О. Бонер, В. Буковського, що були не причетні до владних структур, не опротестовували імперських претензій РФ до

України. Аналізуючи позицію тодішньої російської політичної еліти щодо незалежності України, висловленої в офіційних виданнях та напів-офіційних промовах мера Москви Ю. Лужкова, В. Жириновського, К. Затуліна, прес – секретаря президента РФ П. Вошанова та ін., З. Бжезінський зробив висновок: «Більша частина російської політичної еліти вважає Україну неправомірно утвореною державою, не лише незаконним, а й неприродним державним утворенням. Український націоналізм вважається штучним, таким, що не має під собою основи, і взагалі провінційним збоченням, що відриває Україну від великих російських традицій» (Бжезінський, 2000: 11). Соціологічні дослідження громадської думки в РФ свідчили, що російське населення виступає за створення єдиної держави, до складу якої б увійшли Росія і Україна, однак виступає за утворення цієї держави мирним шляхом, і за умови, що це не призведе до зниження життєвого рівня росіян. Лише 5,5 % респондентів у Росії погоджувалися беззастережно визнати незалежність України і відмовитися від претензій на Крим та Севастополь (Башкірова, 1999: 135). У цьому контексті другий президент України Л. Кучма відзначав, що погляди переважної більшості представників російської політичної еліти мало в чому відрізняються «від уявлень колишнього функціонера КПРС зі Старої площі»: «Цей погляд у сухому залишку зводиться до того, що Україна – історично невід’ємна частина Росії, яка відокремилася лише через якесь дивне непорозуміння або навіть чудацтво, що вона просто дитина, яка заблукала. Дитина скоро стомиться блукати по байраках і повернеться до мамки, щаслива, що все обійшлося. Росіяни... бачать в українцях таку собі сільську рідню – досить симпатичну, співучу (це відзначається неодмінно), зі своїми гастрономічними пристрастями, своєрідним гумором та кумедною сільською вимовою. Але саме рідню – тобто, з деякими припущеннями, знову ж таки тих самих росіян. Та ось ця славна рідня дала задурити собі голову якимось там «бандерівцям» (Кучма, 2003:11). Російські впливові політичні сили, які є прихильниками євразійства, вказує Л. Кучма, трактують самий факт існування незалежної України як оголошення РФ геополітичної війни, а тому намагаються за всяку ціну позбавити її функціональних ознак суверенітету. Проста інтеграція Москви з Києвом, на думку кремлівського керівництва, неможлива і не дасть стійкої геополітичної структури, навіть якщо це відбудеться всупереч об’єктивним перешкодам. Вони прагнуть включити РФ у процес перевлаштування

українського простору у відповідності до євразійської геополітичної моделі, яка передбачає домінування Москви над Євразією (Жданова, 2001: 6). Російські науковці за невеликим винятком не вважали Україну самостійним геополітичним утворенням, а свого роду «прикордонним регіоном» РФ. Національний суверенітет України, з їхньої точки зору, становить велику небезпеку для всієї Євразії і може легко спровокувати збройний конфлікт. Подальше існування унітарної України, проголошував російський політолог О. Дугін, є абсолютно неприйнятне: «Ця територія має бути поділена на декілька поясів, що відповідають гамі геополітичних та етнокультурних реальностей» (Дугін, 1999: 379). Українські дослідники відразу почали звертати увагу на очевидний факт, що поява книги О. Дугіна – не випадок, а певний синтез суспільної свідомості Росії. Підтримка Генштабу РФ і статус навчального посібника для вузів свідчило про те, що це видання не обмежується приватною ініціативою та особистими патріотичними поривами автора (Зінченко, 1998: 33).

Слід відзначити, що із проголошенням незалежності України російські науковці, за прямим завданням кремлівської еліти, розпочали активну кампанію критики українського націоналізму періоду національно – визвольних змагань у ХХ ст. як ірраціональної сили, яка своїм руйнівним характером призвела до чисельних людських жертв. Відштовхуючись від цього, вони почали обґрунтовувати потребу необхідності боротьби з українством і доказували штучність українського питання. Для Росії українське питання – небезпечний політичний феномен наших днів, проголошує Є. Морозов, і доводить, що українське питання це свого роду «диявольський гомункулус» із таємних лабораторій Бісмарка і Мольтке, Андраші і Гетцендорфа, що зажив власним життям на величезному просторі між Доном і Карпатами, і тепер можна скільки завгодно заперечувати його органічність та ідентичність, але як реальність сучасності, а не історії, його визначити необхідно, якщо РФ хоче проводити реальну політику. При цьому наголошувалося саме сучасності, оскільки історичних вимірів українського питання немає (Морозов, 2004: 9). Почала проповідуватися навіть теза про «насилницьку українізацію малоросійського народу».

У працях російських авторів особливо наголошувалося на тому, що формально український націоналізм переміг лише завдяки підтримці зовнішніх сил: 1) Перша світова війна і більшовицька революція допомогли йому «заїхати» в історію; 2) Друга світова війна завершила

створення соборної України, включивши до її складу Галичину, Буковину, Закарпаття і Крим. Все це здійснювалося, підкреслює російський дослідник М. Ульянов, виключно «шляхом суспільного насильства та інтриг» (Морозов, 2004: 39). Російські політичні сили, починаючи із середини 90-х років, особливі надії покладали на майбутній розвал Української держави, який обумовлювався вищезгаданими причинами (В поісках..., 1997:69). Почали описуватися та широко пропагуватися сценарії дроблення України на чотири складові частини: 1) власне Україна (Малоросія) в кордонах, які в минулому були визначені Зборівським договором 1649 р.; 2) сучасна Галичина (Червона Русь) в межах кордонів до 1939 р.; 3) Закарпаття (Карпатська Русь) в межах кордонів 1945 р.; 4) південні і східні регіони України, включаючи Крим (Новоросія) (Морозов, 2004: 81).

Оскільки розвал України, на думку представників російської політичної еліти і науковців є очевидним, то їх почала турбувати лише одна проблема, що ж у цьому випадку робити з українськими землями.

Згідно описаного вище сценарію поділу України – Донбас і Крим повинні безумовно «увійти» до складу РФ, а територія «Новоросії» на правах федерації, і вся «Малоросія» на правах конфедерації. В цей же час відверто та неприховано зазначалося, що «Малоросія», як в часи Російської імперії, так і колишнього СРСР, повинна виконувати свою основну функцію – постачати в РФ капітали і робочу силу та забезпечувати російське населення сільськогосподарською продукцією. При цьому висловлювалася думка про те, що коли із ідеологічного простору РФ буде усунуто «українство», то існуючі проблеми з підпорядкуванням «новоросів і малоросів» зникнуть самі по собі. У російських політиків та політологів існували лише розбіжності щодо статусу Східної Галичини, яку було прийнято називати «гадючником» та експортером «українства» на східноукраїнські землі, а галичан «етнічними мутантами», «ворогами православного і слов'янського світу». Тільки їй РФ може «дозволити» бути незалежною в якості «задвірків Європи», однак при умові збереження російського контролю над транспортними магістралями постачання нафти і газу на Захід (Морозов, 2004: 83).

Після проголошення незалежності України російська правляча еліта розпочала наступ на заперечення національної ідентичності українців. Особлива увага зверталася на сприйняття українства як хвороби або девіації російського національного розвитку, а незалежність України ква-

ліфікували лише як епізод «антиросійського руху сепаратистів» (Родин, 2010: 28). Слід відзначити й те, що тогочасна українська правляча верхівка України на чолі з президентами Л. Кравчуком та Л. Кучмою, яку дбайливо виростили кремлівські селекціонери, політично малодосвідчена і економічно залежна від пострадянської РФ, не спромоглася у повній мірі ефективно протистояти російській імперській політиці (Кучма, 2003: 24). Це особливо проявилось при розв'язанні вузлових проблем в українсько – російських відносинах: 1) 1992 – 1993 рр. – висуненні РФ територіальних претензій на Крим і Севастополь і свого права «захищати інтереси росіян, де б вони не проживали»; 2) 14 вересня 1995 р. – прийнятті документу «Стратегічний курс Росії з державами – учасниками СНД», у якому оголошувалася територія країн Співдружності простором інтересів РФ і визначалися експансіоністські цілі російської зовнішньої політики; 3) 28 травня 1997 р. – підписанні трьох угод стосовно статусу та умов перебування Чорноморського флоту у Криму (розподіл флоту, взаємне списування боргів та компенсації, термін перебування флоту у Криму); 4) 31 травня 1997 р. – підписанні Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та РФ (Дорош та ін., 2021: 122).

Для реалізації на практиці своєї політики щодо України, керівництво РФ намагалось долучити та використати інші країни, перш за все ті, що знаходилися в політичній та економічній залежності від Москви. До них передусім належали держави – учасники міжнародних політичних, економічних та військових об'єднань на пострадянському просторі, які підпорядковувалися та контролювалися РФ. Російська правляча еліта особливу увагу почала приділяти створенню наднаціональних органів, проти чого постійно виступала Україна. Слід відзначити, що саме у цей період РФ свою політику почала скеровувати на закріплення як в Україні, так і в інших державах пострадянського простору «фасадних демократій», «формальних демократій», «електоральних демократій», «напівдемократій» і формування в них лояльних до Москви «режимів домінуючої влади», напівавторитарних політичних режимів (Україна на міжнародній арені, 1998:186). У тих пострадянських країнах, зокрема, в Україні, де підтверджувалася теорія демократичного транзиту, політика РФ згодом була направлена на створення зон заморожених конфліктів, організацію «керованого хаосу».

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, можна констатувати, що Україні в 1991 – 2000 рр. не довелося розраховувати на зміну зовнішньополі-

тичної стратегії РФ. Відразу після розпаду Радянського Союзу нова єльцинська «номенклатурна» російська політична еліта почала активно протидіяти утвердженню незалежності України та становленню рівноправних українсько – російських міждержавних відносин. Перший президент РФ Б. Єльцин, попри показну публічну підтримку української незалежності, постійно вів свою неоголошену війну на знищення української державності з моменту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. В цих умовах однією з переваг, які мала Україна і яких, проте, бракувало в РФ, Білорусії та інших пострадянських державах, відзначає відомий американський дослідник Ф. Фукуяма, стало активне громадянське суспільство. Дві події – Помаранчева революція та Революція гідності, підкреслює він, не дали Україні знову повернутися на клептократичну російську орбіту (Фукуяма, 2019: 10). Політику фактичного

заперечення української незалежності із 1999 р. продовжив новий президент РФ В. Путін, який постійно наголошував на тому, що «росіяни та українці один народ», Україна є «частиною російського світу (руського мира)», вона практично позбавлена самостійного історичного і культурного значення. Розпочавши гібридну війну проти України 2014 р. та повномасштабну війну 2022 р. В. Путін та його оточення перетворили українську державність на предмет суперечностей та конфліктів не лише в українсько – російських відносинах, але й у відносинах РФ – США, РФ – Європейський Союз, РФ – НАТО. В умовах російської агресії Україна, зазнаючи непоправних людських втрат та руйнувань, потребує в нових умовах розроблення чіткої військової та зовнішньополітичної доктрини, підпорядкованої збереженню суверенітету та спрямованої на відновлення територіальної цілісності держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арбатова А.Г. Российская национальная идея и внешняя политика. М.: МОНФ, 1998. 62 с.
2. Аржаковський А. Розбрат України з Росією: стратегія виходу з піке. Погляд з Європи. Харків: Віват, 2015. 256 с.
3. Башкирова Е., Федоров Ю. Лабиринты посттоталитарного сознания. *Pro et Contra. Преобразования в России: итоги десятилетия*. М.: Весна, 1999. С. 120 – 143.
4. Бжезінський З. Велика шахівниця. Львів – Івано – Франківськ: «Лілея – НВ», 2000. 236 с.
5. Бжезінський З. Україна та Європа. *Національна безпека і оборона*. 2000. № 7. С. 11 – 15.
6. Бердяев Н.А. Истоки и смысл русского коммунизма. М.: ООО «Издательство АСТ», 1990. 224 с.
7. Бердяев Н.А. Русская идея. М.: Эксмо; СПб.: Мидгард, 2005. 832 с.
8. В поисках своего пути: Россия между Европой и Азией: *Хрестоматия по истории российской общественной мысли XX и XX веков*. 2-е изд. М.: Логос, 1997. 752 с.
9. Дорош Л.О., Івасечко О.Я., Турчин Я.Б. Зовнішня політика України: навч. Посібник. Львів: Видавництво Львівська політехніка, 2021. 348 с.
10. Дорошко М. Неоголошені війни Росії проти України у XX – на початку XXI ст.: Причини і наслідки. К.: Ніка – Центр, 2018. 196 с.
11. Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством. М.: Арктогея – центр, 1999. 928 с.
12. Єльцин Б. Президентский марафон. Размышления, воспоминания, впечатления. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2008. 375 с.
13. Жданова І. Євразійське вторгнення: ідеологія без берегів. Критика. 2001. № 3. С. 6 – 9.
14. Жизнеспособность России / Под ред. А. Володина, А. Колесса, С. Лунева. М.: Академия, 1996. 88 с.
15. Зінченко А. «Ангел інтеграції» над абсолютною аномалією. *Політика і час*. 1998. № 1. С. 32 – 41.
16. Зленко А.М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Харків: Фоліо, 2003. 559 с.
17. Концепция внешней политики Российской Федерации. *Дипломатический вестник*. 2000. № 8. С. 3 – 11.
18. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитическая и политическая география. М.: Аспект Пресс, 2002. 479 с.
19. Кравчук Л.М. Маємо те, що маємо. Спогади і роздуми. К.: Століття, 2002. 392 с.
20. Кульчицький С., Якубова Л. Кримський вузол. – Вид. 2-ге. К.: ТОВ Видавництво «КЛЮ», 2019. 496 с.
21. Кучма Л.Д. Україна не Росія. М.: Время, 2003. 560 с.
22. Кучма Л.Д. После майдана: Записки президента. 2005 – 2006. К.: Довира; М.: Время, 2007. 688 с.
23. Лосев І. Російська присутність у Криму: анатомія впливів. Розбудова держави. 1998. № 11-12. С. 22 – 29.
24. Морозов Е. В желто – голубом тумане // Украинский сепаратизм. Идеологические истоки самостийности. М.: Эксмо; Алгоритм, 2004. С. 3 – 84.
25. Нарочницкая Н. Россия – это не Восток и не Запад. Она нужна миру как Россия и должна оставаться ею. *Международная жизнь*. 1993. № 9. С. 39 – 50.
26. Нариси історії Росії / Б.В. Ананьїч, І.Л. Андреев, Є.В. Анісімов та ін.; пер. з рос. К.: Ніка – Центр, 2007. 800 с.
27. Політологічний словник: Навчальний посібник / За ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка. – К.: МАУП, 2005. 792 с.
28. Родин С. «Українці». Антирусское движение сепаратистов в Малороссии 1847 – 2009. СПб.: Издательство Русского Имперского Движения, 2010. 448 с.

29. Русская идея. М.: Республика, 1992. 498 с.
30. Світова гібридна війна: український фронт / За заг. ред. В.П. Горбуліна. Харків: Фоліо, 2017. 496 с.
31. Україна на міжнародній арені: Збірник документів і матеріалів 1991 – 1995 рр. У 2 кн. К.: Юрінком Інтер, 1998. Кн. 1. 734 с.
32. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобальної демократії. К.: Наш формат, 2019. 608 с.
33. Шаклейна Т.А. Российская внешнеполитическая мысль: в поисках национальной стратегии. – М.: МОНФ, 1997. 190 с.
34. Ющенко В.А. Недержавні таємниці: нотатки на берегах пам'яті. Харків: Фоліо, 2014. 511 с.

REFERENCES

1. Arbatov A.G. Rossiyskaya natsionalnaya ideya i vneshnyaya politika [Russian national idea and foreign policy]. М.: МОНФ, 1998, 62 p. [in Russian].
2. Arzhakovskiy A. Rozbrat Ukrainy z Rosiieiu: stratehiia vykhodu z pike. Pohliad z Yevropy. [The discord between Ukraine and Russia: a strategy to overcome the peak. View from Europe]. Kharkiv: Vivat, 2015, 256 p [in Ukrainian].
3. Bashkyrova E., Fedorov Yu. Labyrynty posttotalitarnoho soznanyia. [Labyrinths of post-totalitarian consciousness]. Pro et Contra. Preobrazovaniya v Rossyy: ytohy desiatiletyia. М.: Vesna, 1999, pp. 120 – 143. [in Russian].
4. Bzhezinskiy Z. Velyka shakhivnytsia. [The Great Chessboard]. Lviv – Ivano – Frankivsk: «Lileia – NV», 2000, 236 p. [in Ukrainian].
5. Bzhezinskiy Z. Ukraina ta Yevropa. Natsionalna bezpeka i oborona. [Ukraine and Europe. National security and defense], 2000, Nr. 7. pp. 11 – 15. [in Ukrainian].
6. Berdyaev N.A. Istoki i smysl russkogo kommunizma [The origins and meaning of Russian communism]. М.: ООО «Izdanielstvo AST», 1990, M, 224 p. [in Russian].
7. Berdyaev N.A. Russkaya ideya [Russian idea]. М.: Eksmo; SPb.: Midhard, 2005, 832 p. [in Russian].
8. V poiskah svoego puti: Rossiya mezhdru Evropoy i Aziy [In Search of Your Way: Russia Between Europe and Asia]. Hrestomatiya po istorii rossiyskoy obschestvennoy myisli HH i HH vekov. 2-e izd. М.: Logos, 1997, 752 p. [in Russian].
9. Dorosz L.O., Ivaseczko O.J., Turczyn J.B. Zovnisznja polityka Ukrainy: navcz. Posibnyk. [Foreign policy of Ukraine: textbook]. Lviv: Wydavnyctvo Lvivska politechnika, 2021, 348 p. [in Ukrainian].
10. Doroshko M. Neholosheni wijny Rossii proty Ukrainy u XX – XXI st.: prychny i naslidky. [Undeclared wars of Russia against Ukraine in the XX - early XXI centuries: Causes and consequences]. К.: Nika – Centr, 2018, 196 p. [in Ukrainian].
11. Dugin A. Osnovy geopolitiki. Geopoliticheskoe buduschee Rossii. Myislit prostranstvom [Fundamentals of geopolitics. Geopolitical future of Russia. Think in space]. М.: Arktogeya – tsentr, 1999, 928 p. [in Russian].
12. Eltsin B. Prezidentskiy marafon. Razmyishleniya, vospominaniya, vpechatleniya [Presidential marathon. Reflections, memories, impressions]. М.: «Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya» (ROSSPEN), 2008, 375 p. [in Russian].
13. Zdanova I. Evrazijske wtorhnennia: ideolohija bez berehiv. [Eurasian invasion: ideology without shores]. Krytyka. 2001. Nr. 3, pp. 6 – 9. [in Ukrainian].
14. Zhiznesposobnost Rossii / Pod red. A. Volodina, A. Kolessa, S. Luneva [Viability of Russia / Ed. A. Volodin, A. Kolessa, S. Lunev]. М.: Akademiya, 1996, 88 p. [in Russian].
15. Zinczenko A. «Anhel intehracii» nad absolutnoyu anomalijeyu. [Angel of Integration" over the absolute anomaly]. Polityka i czas, 1998. Nr. 1, pp. 32 – 41. [in Ukrainian].
16. Zlenko A.M. Dyplomatija i polityka. Ukraina w procesi dynamicznych heopolitycznych zmin. [Diplomacy and politics. Ukraine is in the process of dynamic geopolitical changes]. Charkiv: Folio, 2003, 559 p. [in Ukrainian].
17. Kontsepsiya vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii. [The concept of foreign policy of the Russian Federation]. Diplomaticeskij vestnik. 2000, Nr 8, pp. 3 – 11. [in Ukrainian].
18. Kolosov V.A., Mironenko N.S. Geopoliticheskaya i politicheskaya geografiya. [Geopolitical and political geography]. М.: Aspekt Press, 2002, 479 p. [in Russian].
19. Kravchuk L.M. Maiemo te, shcho maiemo. Spohady i rozdumy. [We have what we have. Memories and reflections]. К.: Stolittya, 2002, 392 p. [in Ukrainian].
20. Kulchitskiy S., Yakubova L. Krimskiy vuzol [Crimean knot]. Vid. 2-ge. К.: TOV Vidavnistvo «KLIIO», 2019, 496 p. [in Ukrainian].
21. Kuczma L.D. Ukraina ne Rosiya . М.: Wremia, 2003. [Kuchma LD Ukraine is not Russia. М.: Vremya, 2003]. 560 p. [in Russian].
22. Kuchma L.D. Posle maydana: Zapiski prezidenta 2005 – 2006. [After the Maidan: Notes of the President. 2005 – 2006.]. М.: Vremya, 2007, 688 p. [in Russian].
23. Losiev I. Rosiiska prysutnist u Krymu: anatomiia vplyviv. Rozbudova derzhavy. [Russian presence in Crimea: anatomy of influences. State building]. 1998, Nr. 11, 12, pp. 22 – 29. [in Ukrainian].
24. Morozov E. V zhelto – golubom tumane [In the yellow-blue fog]. Ukrainskiy separatizm. Ideologicheskije istoki samostiynosti. М.: Eksmo; Algoritm, 2004. pp. 3 – 84. [in Russian].
25. Narochnitskaya N. Rossiya – eto ne Vostok i ne Zapad. Ona nuzhna miru kak Rossiya i dolzhna ostavatsya eyu. [Russia is neither the East nor the West. The world needs it like Russia and must remain so]. Mezhdunarodnaya zhizn. 1993, Nr. 9, pp. 39 – 50. [in Russian].
26. Narisy istorii Rosii / B.V. Ananich, I.L. Andrieiev, Ye.V. Anisimov ta in.; per. z ros. [Essays on the history of Russia]. К.: Nika – Tsentr, 2007, 800 p. [in Ukrainian].

27. Politologichnyi slovnyk: Navchalnyi posibnyk / Za red. M.F. Holovatoho ta O.V. Antoniuka. [Political Science Dictionary: Textbook]. K.: MAUP, 2005, 792 p. [in Ukrainian].
28. Rodin S. «Ukraintsy». Antiruskoe dvizhenie separatistov v Malorossii 1847 – 2009. [Ukrainians". Anti-Russian movement of separatists in Little Russia 1847 - 2009.] SPb.: Izdatelstvo Russkogo Imperskogo Dvizheniya, 2010, 448 p. [in Russian].
29. Russkaya ideya.[Russian idea]. M.: Respublika, 1992, 498 p. [in Russian].
30. Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front / Za zah. red. V.P. Horbulina. [World hybrid war: the Ukrainian front]. Kharkiv: Folio, 2017, 496 p. [in Ukrainian].
31. Ukraina na mizhnarodnii areni: Zbirnyk dokumentiv i materialiv 1991 – 1995 rr. U 2 kn. [Ukraine in the international arena: Collection of documents and materials 1991 - 1995. In 2 books]. K.: Yurinkom Inter, 1998. Kn. 1, 734 p. [in Ukrainian].
32. Fukuiama F. Politychnyi poriadok i politychnyi zanepad. Vid promyslovoi revoliutsii do hlobalnoi demokratii. [Political order and political decline. From the industrial revolution to global democracy]. K.: Nash format, 2019, 608 p. [in Ukrainian].
33. Shakleina T.A. Rossiyskaya vneshnepoliticheskaya myisl: v poiskah natsionalnoy strategii.[Russian Foreign Policy Thought: In Search of a National Strategy]. M.: MONF, 1997, 190 p. [in Russian].
34. Yushchenko V.A. Nederzhavni taiemnytsi: notatky na berehakh pamiaty. [Non-state secrets: notes on the shores of memory] Kharkiv: Folio, 2014, 511 p. [in Ukrainian].